

Оксана ГОРОДИСЬКА,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОАНАЛІЗ СТУДЕНТА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ

У статті розглядається сутність професійного самоаналізу в контексті професіоналізму. Професіоналізм передбачає наявність професійної самосвідомості як особливого феномена особистості. Самоаналіз діяльності визначено як функцію самосвідомості та важливу проблему сучасного вищого навчального закладу. Результатом професійного самоаналізу будуть уявлення особистості про себе, які можна розглядати як необхідну умову розвитку діяльності і себе в цій діяльності, а самоаналіз як спосіб отримання цих уявлень і визначення динаміки їх збагачення. Встановлено, що самоаналіз є одним із важливих механізмів розвитку і саморозвитку особистості. Визначено напрямки та умови формування професійного самоаналізу.

***Ключові слова:** професіоналізм, професійний самоаналіз, професійна самосвідомість, педагогічна діяльність, умови.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні суспільні та освітні реформи сприяють значним та кардинальним змінам в організації навчально-виховного процесу вищих педагогічних навчальних закладів України. Особливої значущості набувають проблеми становлення особистості майбутнього фахівця, зорієнтованого стати активним учасником відтворення професійного та культурного потенціалу своєї країни. Сформованість особистості майбутнього фахівця визначається рівнем його професіоналізму, який відображає суб'єктивну готовність до вирішення професійних завдань, до аналізу своєї діяльності, до критичного мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання професійно-педагогічної підготовки знайшли відображення у працях А. Алексюка, В. Бондаря, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кравця, Н. Кузьміної, В. Семиченко, С. Сисоєвої та ін. Розвиток рефлексивних механізмів в педагогічній діяльності став предметом досліджень К. Абульханової-Славської, Р. Бернса,

Д. Богоявленської, С. Вершловського, В. Гриньової, О. Пехоти, О. Конопкіна, Ю. Миславського та ін.

Питання самоаналізу ще не повністю вивчене у педагогічно-психологічній літературі. Є дослідження, які певним чином торкаються питань розвитку професійного самоаналізу педагога (Г. Белошапка, Л. Бережнова, С. Васьківська, Ю. Конаржевський, Ю. Кулюткін, Л. Плескач, М. Поташнік, В. Чайка та ін.), але вони не вичерпують всіх питань цієї проблеми і потребують подальшої розробки.

Питання духовного та професійного становлення вчителя досліджувались у працях Є. Білозерцева, В. Горшкової, В. Загвязінського, Н. Кузьміної, І. Колеснікової, Є. Клімова, В. Моргуна, Л. Мітіної та ін.. Науковцями була встановлена взаємозалежність між професійним та особистісним зростанням.

В працях К. Альханової-Славської, О. Бодалева, І. Кона, Я. Пономарева, В. Століна прослідковується тісний зв'язок особливостей функціонування самосвідомості з процесами, які визначають успішність діяльності педагога та динаміку його професійного становлення.

Метою даної статті є визначення сутності професійного самоаналізу як важливої проблеми сучасного педагогічного ВНЗ та шляхи її вирішення. Необхідно зазначити, що переважна частина випускників не здатна до самоаналітичної діяльності, яка необхідна для професійного росту та самовдосконалення. Студенти вивчають теорія самоаналізу, здійснюють його під час навчальної діяльності та практики, але не мають чітких уявлень про методіку проведення та недооцінюють його значимість у професійній діяльності педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійний розвиток виступає як спеціально організований та контрольований процес залучення студента до професійної діяльності у процесі становлення його в якості суб'єкта цієї діяльності. У загальних завданнях підготовки майбутніх спеціалістів професіоналізм випускника вищого навчального закладу відіграє

дуже важливу роль і вимагає особливо глибокого його осмислення та детального аналізу процесу його становлення.

Особливо гостро та актуально постає проблема формування професіоналізму та професійного становлення у педагогічній сфері. Професіоналізм вчителя, на думку А.Макаренка, є важливою складовою його кваліфікації.

Професіоналізм передбачає наявність професійної самосвідомості як особливого феномена особистості. Завдяки професійній самосвідомості відбувається гармонічне поєднання внутрішнього змісту діяльності педагога та зовнішнього її вираження у педагогічній техніці. Процес формування професіоналізму доволі складний та особливий і передбачає формування специфічних професійних мотивів, їх перетворення, підпорядкування, а також формування професійної самосвідомості. Він відрізняється від процесу засвоєння знань, умінь, способів дії. Мова йде про особливе засвоєння, в результаті якого відбувається формування специфічних професійних мотивів, їх перетворення, підпорядкування, тобто формування професійної самосвідомості. Формування професійних мотивів, їх підпорядкування виникають не в процесі засвоєння, а переживання (проживання) їх. Цей процес завжди емоційно насичений, суб'єктивно творчий [1].

Аналіз психологічних та філософських дослідження (Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, І. Дубровіна, Б. Ломов, М. Тутушкіна, Д. Фельдштейн та ін..) дає можливість визначити самосвідомість як центральний, багатомірний компонент структури особистості, який має двоїсту суб'єкт-об'єктивну природу та визначає всі свідомі прояви особистості. Формами існування самосвідомості є процеси рефлексії та внутрішнього діалогу, які інтегруються в «Я»-концепцію («Я»-програму), яка, в свою чергу, виступає суб'єктом та об'єктом самоаналізу.

Самоаналіз діяльності – це функція самосвідомості. Вона спрямована не лише на створення провідних мотивів, але й на координацію всієї особистості в

цілому. Професійна самосвідомість – особлива активність, форма професійної рефлексії, яка сприяє узгодженості особистісних та професійних цінностей.

Видатний дослідник особистості людини С. Рубінштейн писав: «Самосвідомість – не успадкована здібність, властива людині, а продукт розвитку; при цьому самосвідомість не має своєї окремої від особистості лінії розвитку, але включається як сторона в процес її реального розвитку. В ході цього розвитку, по мірі того як людина набуває життєвого досвіду, перед нею відкриваються не тільки нові сторони буття, але й відбувається більш чи менш глибоке переосмислення життя. Цей процес переосмислення, який проходить через все життя людини,... визначає мотиви її дій і внутрішній смисл тих завдань, які вона вирішує в житті» [4, с. 640].

С. Рубінштейн [4] та І. Чеснокова [5] визначають три компоненти самосвідомості:

- 1) самопізнання;
- 2) емоційно-ціннісне ставлення до себе (самооцінка);
- 3) саморегулювання поведінки.

Самопізнання як процес цілеспрямованого отримання інформації про якості особистості – складна психологічна дія. «Пізнай себе – і ти пізнаєш світ», – говорили древні, підкреслюючи важливість і складність цього процесу. Це початкова ланка та основа існування самосвідомості. Через самопізнання людина отримує знання про себе, що є основою самосвідомості.

Через самоспостереження, самоаналіз, самооцінку, самопрогнозування людина може пізнати себе [3].

Професійну самосвідомість можна визначити як соціально-ціннісний образ себе і ціннісно-сміслову ставлення до себе в професійній сфері. Такі образ та ставлення нерозривно пов'язані з бажанням змінити, підвищити свій професійний статус. Однією з вищих форм професійної самосвідомості є спроба визначити сенс (зміст) особистої творчої діяльності та самореалізації в професійній діяльності [1].

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зміною освітніх парадигм, а це, в свою чергу, обумовлює необхідність розробки гнучкого варіативного середовища ВНЗ. Перед вищою школою стоїть проблема виявлення педагогічних можливостей та умов професійно-особистісного становлення студента. Уявлення про самоаналіз як необхідну умову розвитку професійно значущих особистісних якостей і професійної рефлексії забезпечують динамічну адаптацію майбутнього вчителя до шкільної освіти. Професійний самоаналіз студентів педагогічних навчальних закладів обумовлений необхідністю відслідковувати процес входження в парадигму професійних цінностей, формування впевненості в собі як суб'єкті власної педагогічної діяльності.

Самоаналіз – це рефлексивний процес, що передбачає дослідження людиною себе самої в контексті діяльності. Зазвичай цей процес включає такі етапи:

- 1) оцінка;
- 2) встановлення причиново-наслідкових зв'язків;
- 3) оперативність.

Фахівець, який вміє аналізувати власну діяльність, – це важливий інноваційний ресурс будь-якої галузі та сфери діяльності. Особливо гостро та актуально стоїть ця проблема у сучасній школі, розвиток якої залежить від потенціалу вчителя. Професійний потенціал педагога пов'язаний з тим, наскільки точно і адекватно він діагностує педагогічну ситуацію, в якій знаходиться, які уявлення про себе має (як про фахівця), про своїх учнів, про предмет, що викладає, і педагогічні технології, що застосовує у професійній діяльності. Все це є предметом професійного самоаналізу педагога.

Для того, щоб цей аналіз був максимально об'єктивним і повним, вчитель повинен мати уявлення про особисті якості, які повинні бути сформовані в учнів під час навчання (рівень вихованості, освіченості, навченості), про клас, в якому він працює, про предмет, який він викладає. Вчитель повинен добре

увяляти типові для його роботи проблемні ситуації і дії, які необхідно здійснити для їх подолання.

У вузівській підготовці фахівців не беруться до уваги особистісні та життєві аспекти майбутнього педагога. Але лише інтеграція професійного в структуру особистісного простору і формування власної активної життєвої позиції може сприяти формуванню творчої та діяльної особистості, свідомого громадянина держави, який зможе реалізувати основні стратегічні напрямки освіти: навчитися пізнавати, навчитися працювати, навчитися жити разом, навчитися жити.

Професійний самоаналіз є одним із найбільш значущих факторів удосконалення практичної діяльності вчителя, оскільки він створює можливість визначити і комплексно та глибоко проаналізувати реальний рівень сформованості педагогічної діяльності, професійної компетентності та професійних вмінь і якостей особистості. Професійний самоаналіз забезпечує можливість визначити та осмислити сутність проблем, недоліків, що мають місце в діяльності фахівця, а також і особливих переваг, що забезпечують успіх та ефективність професійної діяльності. Лише процес професійного самоаналізу дає можливість самостійно комплексно і об'єктивно оцінити рівень компетентності у професійній сфері, щоб визначити перспективу, тобто пріоритетні напрямки її розвитку.

Найгостріше потреба у професійному самоаналізі виникає у студентів під час проходження практики, коли студенти потрапляють у проблемні ситуації і відчують брак теоретичних та практичних знань для їх успішного вирішення. Лише вдале поєднання теорії та практики може забезпечити професійну компетентність майбутнього фахівця, сприятиме розвитку професійного мислення та формуванню професійно-значущих умінь.

У психолого-педагогічній літературі немає чіткого розмежування термінів «аналіз» та «самоаналіз» у контексті педагогічної діяльності. Часто у педагогічних працях допускається заміна поняття «самоаналіз» словосполученням «аналіз своєї (власної) педагогічної діяльності». Відмінність

між поняттями полягає у суб'єкт-об'єктних зв'язках. В процесі аналізу суб'єктом виступає вчитель, а в ролі об'єкта – інший педагог та його професійна діяльність. Якщо здійснюється процес самоаналізу, то суб'єктом і об'єктом є одна і та ж особа, в даному випадку вчитель, який займає рефлексивну позицію щодо власної діяльності.

У педагогічній літературі аналіз і самоаналіз розглядаються як пізнавальні аспекти та методи пізнання педагогічної діяльності, як діяльність вчителя, спрямована на вивчення педагогічної практики, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між компонентами педагогічних явищ. Застосування даних видів діяльності допомагає вчителю проникати у сутність педагогічних процесів та явищ, прогнозувати тенденції їх подальшого розвитку.

Самоаналіз повинен стати невід'ємною частиною педагогічної діяльності взагалі. Він є внутрішньою (невидимою для сторонніх) стороною практичної діяльності. Ціль самоаналізу тісно переплітається з ціллю, яку ставить перед собою вчитель у процесі педагогічної діяльності. Вони дещо змінюються під впливом одна одної, набувають нових якостей. Та й сам процес навчання дещо видозмінюється, набуває досконалих форм існування. Результати педагогічної діяльності, які досягаються під впливом самоаналізу, стають значно кращими.

Результатом процесу самоаналізу є зіставлення ідеальних форм здійснення педагогічної діяльності з реально існуючим станом речей. Еталоном для порівняння та оцінки власної педагогічної діяльності та професійно-педагогічних якостей може бути власна модель вчителя, діяльність колег, образ з літератури, які у процесі самоаналізу повинні виступати прототипами майбутньої педагогічної діяльності.

Як уже зазначалось, самоаналіз є елементом самопізнання і засобом встановлення причинно-наслідкових зв'язків у тій інформації, яку особистість отримала в результаті самопізнання. Самоаналіз спрямований на негативні (в більшості випадків) прояви особистості у професійній діяльності і тим самим спонукає її до активних дій у подоланні недоліків. Самоаналіз – це своєрідне спілкування, діалог з внутрішнім «я», але результати його використовуються у

зовнішній діяльності. Це глибоко індивідуальний, «інтимний» процес, який пов'язаний з особистісними факторами духовного розвитку особистості. Поняття «самоаналізу» є дотичним до таких понять як «самопостереження», «самоконтроль», «самооцінка», «самокритичність».

Професійний самоаналіз вчителя будується на основі аналізу педагогічних явищ. Працюючи з учнями, певним чином впливаючи на них, особистість мобілізує себе, а це уже є певним елементом самоаналізу. Аналізуючи уроки колег, учитель намагається аналізувати власні. Зовнішній аналіз (чужих уроків) таким чином переходить у внутрішній аналіз (власних уроків).

Аналізуючи свій внутрішній стан, свою професійну діяльність, вчитель може виявити у себе такі риси, такі сторони своєї діяльності, які при зовнішньому спогляданні залишаються непомітними. Це досягається завдяки тому, що вчитель знаходиться безпосередньо у навчально-виховному процесі і може спостерігати та аналізувати його та власні прояви особистості у ньому ніби зсередини.

Аналізуючи явище від результату до причини, вчитель характеризує свою діяльність як систему. На доцільність розгляду самоаналізу з позиції системного підходу вказує і динамічність та складність процесу самоаналізу, його комплексний характер, а також зв'язок з багатьма іншими видами педагогічної діяльності.

Сучасні особистісно орієнтовані технології спрямовані на гармонійний розвиток особистості та передбачають створення особистістю власної індивідуальної програми розвитку і проектування ідеального образу вчителя. Створивши такий образ, вчитель може порівнювати власні професійно-особистісні якості з ідеальними. Сутність результатів пізнання самоаналізу полягає у зіставленні реального та ідеального образу вчителя, визначення відмінностей між ними.

Але наявність ідеалу не вирішує всіх проблем. Він не може усунути протиріччя, які виникають в процесі перетворення зовнішніх вимог (ідеалу) у

внутрішні (особистості до себе). Для того, щоб ідеальний і реальний образи співпали, вчитель повинен докласти багато зусиль. І чи не найголовнішу роль у процесі досягнення вершин педагогічної майстерності, професіоналізму, відіграє самоаналіз, який підвищує рівень управління власною діяльністю. Бажання творчо працювати, впроваджувати у власну професійно-педагогічну діяльність найсучасніші здобутки педагогічної науки, підкріплені моральними та матеріальними заохоченнями, можуть породити внутрішню потребу у постійному зіставленні досягнутих результатів з ідеалом.

Професійний самоаналіз – це мислительна діяльність, яка змушує вчителя, творчо опрацювавши власний досвід, переосмисливши знання, «перенести» їх на свою особистість та діяльність. Таким чином вчитель збагачує свій педагогічний досвід за рахунок теоретичних знань та практичної діяльності.

Самоаналіз не слід розглядати ізольовано. Лише в поєднанні з іншими мислительними процесами, зокрема аналізом, синтезом, може позитивно вплинути на формування педагогічної майстерності випускника педвузу. Оволодіння навичками самоаналізу буде сприяти підвищенню рівня професійної діяльності, швидкому усуненню невідповідностей, які виникають під час загального оцінювання результатів взаємодії учасників навчально-виховної діяльності.

Аналіз навчальних планів та програми дисциплін психолого-педагогічного циклу дозволив виділити основні напрями формування у студентів відповідних мотивів, цілей, знань щодо здійснення педагогічного самоаналізу. З перших днів навчання необхідно зорієнтувати першокурсників на необхідність постійного самовдосконалення та ріст професійних цінностей; формувати у студентів об'єктивну самооцінку й адекватне уявлення про майбутню професійну діяльність; формувати ідеал (еталон) вчителя-майстра, до якого студент буде прагнути впродовж навчання у педагогічному вузі; ознайомити студентів зі структурою, змістом, завданнями самоаналітичної діяльності; впроваджувати у навчальний процес ВНЗ особистісно орієнтованих

технологій навчання, які сприяють формуванню аналітичних та пізнавальних умінь студентів.

На основі виділених напрямів можна виділити педагогічні умови, які забезпечать формування вмінь та навичок професійного самоаналізу: позитивне ставлення до самоаналітичної діяльності; формування комплексу самоаналітичних знань і вмінь необхідних для професійного самоаналізу; забезпечення педагогічного супроводу самоаналітичної діяльності на рівні всіх компонентів навчально-виховного процесу; моніторинг результатів навчального процесу у контексті особистісних досягнень [2].

Вказані умови враховують освітні стандарти, на основі яких розробляються освітньо-кваліфікаційні характеристики, освітньо-професійні програми, навчальні плани; загально-дидактичні принципи; методи, засоби та організаційні форми професійної підготовки; специфіку педагогічної та аналітичної діяльності; психологічні основи організації навчання.

Складність процесу професійного самоаналізу та його залежність від багатьох чинників вимагають дотримання визначеного комплексу умов, у якому кожна умова слугує досягненням однієї з послідовних конкретизованих цілей на шляху до зазначеної кінцевої мети. Кожна умова є підґрунтям для наступної, що і характеризує їхній тісний взаємозв'язок.

Висновки. Отже, самоаналіз посідає чільне місце у структурі самосвідомості, бо є одним із способів самопізнання – найважливішої ланки в структурі самосвідомості. Результатом самоаналізу будуть уявлення особистості про себе, які можна розглядати як необхідну умову розвитку діяльності і себе в цій діяльності, а самоаналіз як спосіб отримання цих уявлень і визначення динаміки їх збагачення. Тому самоаналіз є одним із важливих механізмів розвитку і саморозвитку особистості.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні досвіду організації професійного самоаналізу студентів в освітніх системах зарубіжних країн, побудові системи підготовки вчителів до самоаналітичної діяльності в процесі післядипломної освіти і методичної роботи школи.

Список використаної літератури

1. Бережнова Л. Н. Профессиональный самоанализ студента как особая проблема педагогического вуза (в аспекте гуманитаризации образования) / Л. Н. Бережнова // Проблемы гуманитаризации образования: Сборник научных статей. – СПб. : Из-во РГПУ им. А. И. Герцена, 1999. – 95 с. – С. 65–80.
2. Городиська О. М. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя до педагогічного самоаналізу / О. М. Городиська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2010. – № 3. – С. 43–48.
3. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривоніс [та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 349 с. (179)
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 720 с. (207)
5. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии / И. И. Чеснокова. – М. : Наука, 1977. – 143 с.

Городыская О. Профессиональный самоанализ и пути его формирования

В статье рассматривается сущность профессионального самоанализа в контексте профессионализма. Профессионализм предусматривает наличие профессионального самосознания как особенного феномена личности. Самоанализ деятельности определяется как функция самосознания и важная проблема современного высшего учебного заведения. Результатом профессионального самоанализа будут представления личности о себе, которые можно рассматривать как необходимое условие развития деятельности и себя в этой деятельности, а самоанализ как способ получения этих представлений и определение динамики их приумножения. Определено, что самоанализ выступает одним из важных механизмов развития и саморазвития личности. Указаны направления и условия формирования профессионального самоанализа.

Ключевые слова: *профессионализм, профессиональный самоанализ, профессиональное самосознание, педагогическая деятельность, условия.*

Gorodyska O. Student's professional introspection and main ways of its formation

In today's educational environment the identity formation of future specialist acquire special significance, as every individual is oriented to become an active participant reproducing professional and cultural potential of the country. Personal formation of future specialist depends on the level of his professionalism that reflects subjective readiness to solve professional problems, to analyze their activities, to critical thinking.

This article considers the essence of professional introspection in the context of professionalism. Professionalism implies a professional identity as a special phenomenon of personality. Self-analysis of activity is determined as a function of identity and important problem of contemporary institution of higher education. The introspective result will become the individual idea about himself, which can be regarded as a necessary condition of developing activity and the development of himself in this activity. Moreover, introspection will be considered as way to get these ideas and to determine dynamics of their enrichment.

Professional introspection is one of the most important factors improving practice teacher. Because it creates the opportunity to identify, analyze the real level of development of educational activities, professional competence, professional skills and personal qualities comprehensively and deeply. Professional introspection provides the ability to identify and understand the essence of problems and deficiencies that are occurred in specialist's activities. It also defines the special advantages that ensure the success and effectiveness of professional activity. As only professional introspection process provides the opportunity to comprehensively and objectively assess the competence of the professional field. It helps to determine prospect, ie priorities for its development. It was found that introspection is one of the important mechanisms of development and self-identity.

In the article the pedagogical conditions that ensure the formation of professional abilities and skills of introspection, such as positive attitude to the activity of introspection; forming complex of knowledge and skills required for professional introspection; providing pedagogical support of introspection at all components of the educational process; monitoring the educational process in the context of personal achievements are defined.

Key words: *professionalism, professional introspection, professional self-awareness, educational activities, conditions.*